

ПІВНІЧНЕ ПРИЧОРНОМОР'Я В ПИСЬМОВИХ І КАРТОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ XVIII СТОРІЧЧЯ

В період бурхливого розвитку історичної науки України з'являються багато нових спеціальних студій, які направлені на розкриття регіональної історії. Одним з таких регіонів є Північне Причорномор'я, і зокрема його складова – Буго-Дністровське межиріччя. Північне Причорномор'я є унікальним степовим масивом південно-східної Європи, який простягається від Дону до Дунаю. Умовно ці терени можна підрозділити на три історико-географічні частини, розмежовані найбільшими ріками північно-чорноморсько басейну: від Дону до Дніпра – Таврія чи Приазов'я, від Дніпра до Дністра – Очаківський степ, і продовження цього степу від Дністра до Дунаю – Буджак. В більш вузькому територіальному значенні, Буго-Дністровське межиріччя може бути відокремлено як історико-адміністративна одиниця **Очаківська земля**. В залежності від територіального розширення Османської імперії, Очаківська земля охоплювала території від Дністра до Бугу, а протягом деякого часу простирається до Дніпра, що зумовлено домовленостями османів з татарами відносно контролю над Буго-Дніпровським межиріччям.

Метою дослідження є розгляд і переосмислення низки письмових джерел та в більшій мірі картографічного матеріалу, які дозволяють розкрити питання розміщення населення в Очаківській землі, появи населених пунктів та аналізу існуючих міст і сіл в регіоні за османського панування. У всій палітрі опублікованого і неопублікованого джерельного матеріалу різного за жанром, змістом, причиною виникнення, ступенем об'єктивності чи емоційною окраскою, пропонується розглянути декілька письмових джерел в контексті аналізу наявного картографічного матеріалу XVIII ст. В першу чергу йдеться про письмові джерела з інформацією про населенні пункти регіону та власне населення, яке знаходилося під османським адміністративним управлінням. По-друге, картографічний матеріал, що дозволить ототожнити поселення османського часу з населеними пунктами подальшого періоду, надасть можливість по-новому уточнити чи розглянути датування часу заснування чи існування цілої низки поселень регіону.

Степи Північного Причорномор'я завжди приваблювали до себе кочові народи зі сходу, які розвивали тут свою державність контактуючи з землеробським світом в економічній і культурній площинах. Кочовики та їхні протодержавні формування протягом всього часу панування в степу безпосередньо впливають на перебіг історичних подій середньовіччя центрально-східної Європи. В історії підпорядкування північного

Причорномор'я досить тривалим є період домінування Османської імперії в регіоні. Після встановлення своєї влади на болгарських територіях і підкорення Дунайських князівств, протягом XV-XVIII ст. османи поступово розширюють свої межі від Дунаю до Бугу і Дніпра. Встановлюючи північні та східні кордони імперії по Ягорлику, Кодимі, Бугу і степом до Дніпра, Порта поглинає повністю територію Очаківського степу на теренах якого і формується історико-адміністративна одиниця Очаківська земля. Османська імперія залучивши до свого складу Північне Причорномор'я, протягом більше як трьох століть володіла південноукраїнськими землями, де мала декілька васальних територій та регіонів, підпорядкованих безпосередньо османському провінційному управлінню.¹

На XVIII сторіччя Османська імперія, до складу якої входила Очаківська земля, представляла собою складний конгломерат народів і племінних об'єднань різних як за рівнем свого соціально-економічного розвитку так і за етнічним та конфесійним складом. За адміністративним устроєм, в Буго-Дністровському межиріччі виділялося різнорівневе управління, визначене нашаруванням османського централізованого над місцевим традиційним устроєм, відповідного до свого релігійного чи національного складу населення.

Османський період панування в північному Причорномор'ї є відносно малодослідженим незважаючи на вагомі наративні джерела. Наукові розробки XIX – початку XX ст. та радянських часів щодо історії північного Причорномор'я, переважно розкривають питання переходу регіону зі складу однієї імперії до іншої.² Також досить вагомим є спадок джерел зовнішньополітичної діяльності, що точилася навколо питань приналежності регіону³, османсько-татарських взаємовідносин⁴, розміщення населення в степу⁵, тощо. Однак, за останні десятиріччя опубліковано і перевидано низку досліджень з історії українського Причорномор'я, які надають нові джерела чи мало відомі матеріали, що не використовувались в дослідженнях минулих років.⁶

До останнього часу найбільш інформативним і актуальним за змістом у висвітленні краєзнавчої інформації залишається доробок Дс-Волана у вигляді рапорту відносно новопридбаної території Буго-Дністровського межиріччя напрацьованого в 1792 році⁷ Цей рапорт був вибірково опубліковано Григоровичем у своїх записках з історіографії південно-західних земель Російської імперії під назвою: “Донесения, касающиеся географического и топографического положения области Озу или Едисана, вообще названной очаковской степью, служащие к объяснению карт и планов, снятых по Высочайшему повелению.”⁸ Останнім часом зроблено повний переклад твору і опубліковано у збірці матеріалів Дс-Волана під заголовком: “Отчет относительно географического и топографического положения провинции Озу или Едисан, обычно

названою Очаковська степь, служачий поясненням к картам и планам, снятым по высочайшему указанию.”⁹

Важливість цього твору полягає у всеосяжності представленої інформації до дрібниць щодо поселень в Буго-Дністровському межиріччі. Номенклатурна база рапорту є однією з найбільш розроблених, яка б відповідала дійсності. Аналізуючи топонімію населених пунктів представлених в рапорті, необхідно взяти до уваги специфіку османсько-турецької вокалізації при здійсненні автором транслітерації назв у французькому написанні та наступної русифікації цих назв в російських перекладах, що в деякій мірі викривлює дійсне османсько-турецьке найменування. В картографічних матеріалах Де-Волана¹⁰ особливо цінним є топографічна зйомка всіх існуючих населених пунктів та схематичне зображення поселень без назв які існували за османського часу, що створює своєрідну матрицю для аналізу більш раннього письмового і картографічного матеріалу. Саме за фундаментальними працями Де-Волана можна судити про дійсну кількість населених пунктів в регіоні: “До війни [1768-1774 років] в Очаківській області знаходилось 4 міста – Очаків, Аджибей, Аджидер, Дубосар і 150 селищ, добре заселені і оброблені, переважно татарами.”¹¹

Письмові джерела доросійського періоду переважно надають інформацію по окремим частинам Буго-Дністровського межиріччя чи тематично описують ту чи іншу номенклатуру, як-то населені пункти вздовж торговельних шляхів чи в прикордонні частини регіону. Наприклад низка архівних документів Запорозької Січі¹² та матеріали Андріївського по історії Запоріжжя¹³, які містять документи прикордонних відносин та домовленостей з Кримським ханством.

Деякі з таких джерел можуть бути використані для дослідження південно-західної частини Очаківської землі, яка часто залишалась поза-увагою офіційної документації та низки оглядових описів регіону. Одне з не багатьох турецьких джерел відносно цього регіону є подорожні записки вірменського мандрівника Мінаса Бижишкяна, який пройшов берегом Чорного моря наприкінці XVIII ст. Досить важливим в цьому творі є надання номенклатури назв від Очакова до нижнього Придністров'я, яка повністю збігається з найменуваннями представленими в офіційних османських документах, як-то: Ozu, Tatar çolü, Kılburun, Perezen, Hasan-paşa, Deligöl, Khocabey, Gahirce, Acidere, Yanık-Palanga.¹⁴

Докладніше таж ділянка регіону описується у французького дослідника Лафітт-Клаве, який перебуваючи на службі османського уряду як військовий інженер детально описує умови переміщень по основній транспортній артерії північно-західного Причорномор'я. В описі шляху від Константинополя до Очакова міжвоєнного періоду 1774-1787 років, окрім поштових станцій частково відображені селища навколо шляху від Дністра до Очакова.¹⁵ Також описуючи причорноморські території, Лафітт-Клаве досить

детально зазначає природні особливості регіону, акцентуючи на топографічних і гідрографічних умовах свєнтуального переміщення і місць переправ через ріки. По деяким населеним пунктам приділяється увага етнічному складу населення чи їх суспільному стану, особливо якщо це стосується заснування нового поселення.

Опис Лафїтт-Клавє, як і подорожні записки Бижишкяна, вигідно доповнюють і розкривають проблемні місця фундаментального рапорту Де-Волана, що досить допомагає в аналізі наявних поселень регіону. Інформація про поселення в цих описах представлена передусім навколо шляхів з Аккерману і Паланки до Очакова, без згадування внутрішніх пунктів. Тому для загальної оцінки ситуації в Очаківській землі XVIII ст. необхідно доповнити інформацію про поселення використовуючи в найбільшій мірі саме картографічний матеріал, який в повному обсязі представляє загальну картину залюдненості регіону.

Досить корисними з огляду дослідження південно-західної частини Очаківської землі є “Карта Молдавії”¹⁶ опублікованої Бауєром в 1774 році та “Карта Молдавії і Валахії”¹⁷ під авторством Шмідта опублікованої наприкінці російсько-турецької війни 1768-1774 років. Згадані карти взаємодоповнюють одна одну надаючи різні моменти відносно придністровської ділянки Очаківської землі. Саме ці картографічні доробки є яскравим порівняльним матеріалом до опису шляху з Кисва до Константинополя представленого Русовим¹⁸, а саме щодо ділянки цього шляху від Ягорлика до Бендер.

Однією з найбільш ґрунтовних картографічних зображень Очаківської землі є розробки Річчі-Занноні, най-модерніше представлення регіону середини XVIII ст. Практично всі матеріали присутні в роботах Річчі-Занноні, складені на основі даних зібраних до 1767 року, що прямо вказується в його атласі Польщі¹⁹ 1772 року видання, на 23-ті та 24-ті сторінках: “Karta granic Polski, zaczawszi od Bałty, az do rzeki Sina-Woda, zawierająca slobody kozaków Humańskich, y Zaporohowskich; stepy Tatarów, Oczakowskich, Bessaraskich, y Nogayskich z ich Ordami, tak ie w roku M.DCC.LXVII [1767] Han-Krymsky posadzał. Znayduie się tu ieszc, dalsze Wyciagnienie Bōgu, y Dniestry; Dnieper takze od Porogow, aż do wpadnienia w Morze Czarne”. Відомо що окрім Атласу Польщі 1772 р., Річчі-Занноні видав карту північної частини Османської імперії 1774 року, та ландкарту Польщі 1779 року надрукованої у Лондоні. Інформація щодо ландкарти Польщі, міститься в офіційних листах Османської Порти до російської влади у збірці документів Дубровіна.²⁰ Крім цього існувала карта Туреччини, яка мала перше опублікування на початку 60-х років, після чого була доповнена та перевидана у 1774 р.

Необхідно зауважити, що в дійсності Річчі-Занноні особисто не досліджував північне Причорномор'я, а використовував робочий картографічний матеріал, зібраний європейськими інженерами, серед яких найяскравішою постаттю був Данвіль. Він був

найнятий військовими установами Османської імперії для експертної оцінки обороноздатності прикордонних територій Причорномор'я. Дійсно, в протилежному випадку Річчі-Занноні не допустив би настільки грубі помилки, а зображення регіону не було б в такому спотвореному вигляді. Через декілька десятиліть опублікування творів Річчі-Занноні, французький інженер Лафіт-Клаве у своїй подорожі зі Стамбула до Очакова також відмічав, що “Здесь не в последний раз я имел случай показать, что сей Географ [Річчі-Занноні], следовавший первым начертаниям Данвиля, почти все места ставил наудачу, означая их на карте сделанной не по образцу Данвилевой”,²¹

В атласі Річчі-Занноні 1772 г. гідронімія і найважливіше – топонімія, представлені як у арабському так і з латинському написанні. Окрім цього у вище згадуваному списку населених пунктів зі збірки Дубовина, гідрографічна і топографічна номенклатура з картографічних матеріалів Річчі-Занноні представлена російською кирилицею. Список населених пунктів у збірці документів Н. Ф. Дубровіна, представлено у вигляді переліку назв без розмежування на гідронімію і топонімію. Хоча в дійсності, одна третина найменувань має відношення саме до рік аніж до поселень. В свою чергу, карти з атласу Річчі-Занноні дають можливість відокремити найменування рік від поселень. Саме тому, топонімію в регіоні необхідно аналізувати залучивши всі данні Річчі-Занноні, як картографічні зображення, так і русифікований письмовий матеріал.

Важливим є факт більш відповідної транслітерації назв з османського оригіналу на кирилицю аніж представлений на карті дубльований варіант латинської транслітерації надрукованих під османськими найменуваннями. Не завжди представлені в атласі османські найменування поселень арабицею відповідають латинській “транскрипції”, а подеколи, назви взагалі не співпадають з османсько-турецькою основою. Найвірогідніше це є результатом збору інформації щодо одного і того ж населеного пункту від різних за конфесійним чи етнічним складом інформативних груп. Якщо арабське написання явно підкреслює османсько-тюркську основу назв, в той же час в написанні латиницею спостерігається яро виразна домінація слов'янського коріння. Також, в більшості випадків при перекладі з османсько-турецької на французьку мову, найменування суттєво відрізняються від оригіналу, особливо це стосується розлогих тюркських імен, позаяк османсько-турецьку вокалізацію найменувань досить складно відтворити на письмі використовуючи французьку латиницю. Зовсім інше враження створює список населених пунктів зі збірки Дубовина, де найменування написані російською кирилицею в більшій частині відповідають османсько-турецькій номенклатурі назв, що говорить за прямий переклад з османсько-турецької на російську мову без використання латиничного варіанту.

Річчі-Занноні явно не володів османською мовою, а для нанесення османських назв арабицею використовував перекладача, який в досить дозвільній формі інтерпретував найменування. В деяких випадках найменування низки поселень в латинському написанні не співпадають з османським варіантом, але відображають своєрідну форму, вживану місцевим населенням, подеколи як частковий переклад османської назви. Так наприклад селищне ім'я اق کوی [Ak-köy] в перекладі може означати “Біле село”, а на карті представлено на латиниці як Białakew [Бялакев]. В іншому місці назва селища видозмінюється з قوجه لقن [Kocalıkin] на еквівалент латиницею Kujalicz [Куялич]. Ще один населений пункт вписано як قوجمن [Kocaman], а в латинському варіанті має польське чи українське найменування Kuczmań [Кучмань] – від української назви транспортної артерії “Кучманський шлях”, що минав біля містечка Балта.²²

В гідрографії Очаківської землі на картах атласу Річчі-Занноні присутні чимало помилок. Зображення рік починаючи від Кодими і продовжуючи по течії Бугу загалом відповідають дійсності, але в топографічному розміщенні існують досить суперечливі моменти. Порівнюючи зі зображенням цього регіону на картах Де-Волана, у Річчі-Занноні можна побачити переплутаність місць впадіння приток Бугу. Південніші притоки розміщені на середній течії Бугу, відповідно північніші показані ближче до витоку Буга в море. Неправдоподібним є зображення великої кількості озер в північно-східній частині Буго-Дністровського межиріччя, чого нема на картах Де-Волана. Помилково нанесено басейн ріки Березань з її притоками і лиманами (які скоріш за все є Аджаликськими озерами). Особливо вражає зображення центральної частини Очаківської землі де Куяльницькі і Тилігульські лимани розміщені дзеркально протилежно один одному. Кучурган який є домінуючою водною артерією західної частини Очаківської землі представлена незначним потічком, а його притоки у Річчі-Занноні виведені в західному напрямку, де з'єднуючись з притоками Дністра, які мають непропорційно великі розміри в порівнянні з реальним положенням. Це, зі своєї сторони, довело до помилкового позначення кордону поміж Бендерським і Очаківським санджаками по річці Тилігул чи по Сухому Куяльнику, адже ж в дійсності, за письмовими джерелами, цей кордон проходив саме по долині Кучургану (в деяких джерелах ця ріка має назву Сари-Су) починаючи від околиць Балти до нижньої течії Дністра. Також в центральній частині Очаківської землі позначено великі площі з болотистою та піщаною територією, що є досить великим перебільшенням навіть для XVIII ст. Наявність лісових масивів в північній місцевості відповідає дійсності, як зазначено і у Де-Волана. В той же час присутність великих лісів на приморських теренах виглядає взагалі фантастичним.

Часто можна зустріти досить критичні відгуки щодо картографії Річчі-Занноні як перекрученої чи такої що не відповідає дійсності.²³ Але все ж таки, хоча матеріали Річчі-Занноні і характеризуються з проблематичною локалізацією, а в деяких випадках дзеркально протилежним дійсному розміщенню рік та озер, карти виконані з багатою топонімічною та гідронімічною номенклатурою, велика частина з яких до другої половина на XVIII ст. фактично не є відомою чи не представлена в картографічних розробках північного Причорномор'я. Зображення Очаківської землі надає найбільшу номенклатуру назв поселень регіону османською мовою в арабській та латинській транскрипції написання, за допомоги якої ще не раз будуть розкриті невідомі аспекти краєзнавства регіону.

Всупереч всьому, особливо зважаючи на епоху опублікування картографічних матеріалів Річчі-Занноні, його зображення Буго-Дністровського межиріччя представляють собою великий крок в картографуванні регіону. Протягом всього XVIII ст. цей картографічний матеріал залишається актуальним, що мало відгук в багатьох працях картографів європейської школи.²⁴ Особливо цінними в атласі Річчі-Занноні є топонімічні данні, які за своєю інформативністю є наступним джерелом після книги подорожі Евлії Челебі, який одним з перших так детально описував ці території. Порівнюючи з іншими регіональними відомостями, матеріал Річчі-Занноні максимально розкриває номенклатуру назв поселень і дозволяє ідентифікувати кожен населений пункт через використання трьох варіантів його написання арабською, латиницею і кирилицею в порівняльному аналізі з письмовими і картографічними даними Де-Волана.

Досліджуючи поселення Очаківської землі, варто звернути увагу на одне з письмових джерел другої половини XVIII ст., представлених в збірці документів Дубровіна як додаток до Айнали-Каваської конвенції укладеної поміж Російською і Османською імперіями. Джерело створено на основі картографічного матеріалу Річчі-Занноні, значно доповнюючи його, дозволяє досить точно локалізувати проблемні розміщення поселень на його картах. Відносно конвенції Порта зобов'язана "після відокремлення від тих земель достатньої частини для формування Очаківського санджаку, в безпосередній близькості до турецької сторони, решту земель переданих їй у володіння залишити порожніми без будь якого населення, ..., за виключенням поселень, які знаходяться до цього часу там і відносно яких Блискуча Порта надасть Російському імператорському двору поіменний список з позначенням кількості і стану їхніх мешканців, з обіцянкою, що надалі не дозволить там ніяких нових поселень".²⁵

Відповідно Айнали-Каваської конвенції, Російський уряд визнає володіння Очаківською землею за Османською імперією. Проте територія була поділена на дві частини: перша – нейтральна чи буферна зона, де османці не мають права мати

фортифікації і де їм заборонено засновувати нові поселення; друга частина – як Очаківський санджак, під прямим османським управлінням. Кордони поміж двох частин Буго-Дністровського межиріччя встановлюється по лінії від Бендер через верхів'я Куяльницьких і Тилігульського лиманів та річок басейну Березані до місця впадіння ріки Інгул в Південний Буг. Окрім того, за вимогою Айнали-Каваської конвенції, Порту зобов'язується надати список поселень Очаківської землі, які “залюднені лишень істинними турками, молдованами та іншими християнами”.²⁶

Виконання зобов'язань покладалось на очаківського валі і коменданта фортеці Очаків Сейд-Хаджі-Мехмед-пашу, якій отримав фірман з розпорядженням практичного втілення умов конвенції. За султанським фірманом наказувалось розділити Очаківську область і акцентувалось на можливості розселення ногайських татар по всій її території та на необхідність збереження існуючих християнських поселень з довоєнного часу: “Просторі місцевості включно зі степом Озу-Кири, поміж ріками Буг і Дністер, позначенні в Кайнарджийському мирному трактаті, були віддані татарській нації. ... Окрім розташованих там селищ, які згадані в теперішньому списку, нових не будувати і не допускати заселення невідомих людей.”²⁷

Відповідно взятих зобов'язань щодо Айнали-Каваської конвенції, фірман містить додаток: “Список селений и урочищ, лежащих по Днепру (Дністру – авт.) от Балты до Воджии, оттуда до Очакова, а от оного по Бугу обратно до Балты, взятый из польской ланкарты, выданной от Риццы-Цанони в Лондоне 1779 г.”²⁸, в подальшому наданий Портою російському уряду. Незадоволеність російською стороною кінцевим результатом правомірно аргументують декількома причинами. Перше – вказаний список напрацьований на картографічному матеріалі Річчі-Занноні за обробленими даними 1767 року, що відповідає стану населення середини XVIII ст. і ніяк не актуальні на 1779 рік. Друге – список не відповідає поставленим перед османською стороною вимогам при виготовленні відомостей по населених пунктах, що влучно відмічено в дипломатичному листуванні: “... недостатньо наданої від Вас інформації, взятої зі старої польської карти 1772 року про тамошні поселення і місцевості, ...”²⁹. Саме з цієї причини посол Російської імперії в Стамбулі вимагав йому надати “достовірний список селищ та інших населених пунктів, які фактично знаходились на території, розташованій поміж ріками Дністер і Буг, кордону з Польщею і Чорним морем, а також і данні про кількість і склад мешканців”.³⁰

Власне, Росія всіляко шукає приводу до чергової війни з Османською імперією. Перестраховуючись від еventуального конфлікту з росіянами, Порту надає новий реєстр населених пунктів Очаківської області з запевненнями достойного виконання взятих зобов'язань: “Цього 1193 року місяцю Ребуиль Евсель в третій день, а від Різдва Ісуса 1779 року березня десятого дня. З огляду виконання 5-го артикулу підписаної

уповноваженими [представниками] від двох імперій конвенції [в Кючук-Кайнарджа], у другому пункті записано, що поміж ріками Дністром і Бугом від Польського кордону аж до самого берегу Чорного моря існуючі нині обжиті села і решта всіх поселень і помешкань з їх станом, про які ясний, точний і дійсний **регістр** від Османської імперії при високому меморіалі було надано Російській імперії. По всіх згадуваних землях, з бурлаків і особливо з біглих росіян, поляків чи татар щоб ні один не тільки не був прийнятий, але і скритий не буде. Про що високоповажним візірам – Очаківському і Бендерському обер-комендантам, як і Волоському господарю особисто кожному були надані високі накази. Задовольняючи Російську імперію, в копіях цих докладно написаних наказів повідомляється про тверду обіцянку Османської імперії, таких хто з'явиться, не чекаючи звернення до тамошніх командирів, негайно вони видані і повернені будуть. [1]193 року місяця Джемазиль Еввеля 13-го дня. **Абдул-Резак.**"³¹

Недоліком матеріалів реєстру Абдул-Резака є відсутність інформації в списках про поселення чи стоянки напівосілих ногайців, яких османська адміністрація розглядала як тимчасових користувачів степового простору. До того ж реєстр обмежується виключно територіальними рамками Очаківського і Бендерського санджаків в Буго-Дністровському межиріччі. Південна частина Очаківської землі від Ходжабея до Бендер у напрямку Дністра адміністративно знаходилась у підпорядкуванні до Аккерманського санджаку, відносно якого не згадується в умовах Айнали-Кавакської конвенції. Відповідно, османська влада не була зобов'язана надавати російському уряду інформацію щодо південних придністровських земель. Іншою причиною ненадання інформації щодо цього регіону могло бути присутність великої кількості козацьких загонів біля Дністра, що автоматично посилювало б протиріччя з Росією. Козакам ця ділянка Очаківської землі була надана османською владою для заснування Січі і розміщенню козацьких поселень.³²

Наданий Абдул-Резаком в 1779 році реєстр поселень Очаківської землі складається з двох частин відповідно тогочасного адміністративного устрою і територіального поділу: 1. Список поселень, які належать до Бендерського санджаку (*Опись деревень, принадлежащих к Бендерам.*); 2. Список поселень Очаківського санджаку разом з Ханською Україною, які знаходились в підпорядкуванні до Дубоссар (*Опись принадлежащих деревень к Дубасарам.*).

Таким чином, досліджуючи Очаківську землю XVIII ст. в питаннях вивчення стану населення і власне населених пунктів, було б доцільно використовувати картографічні і письмові джерела в порівняльному аналізі взявши за основу:

1. Узагальнені картографічні матеріали Річчі-Занноні 1767 року, представлені в атласі Польщі 1772 р. і письмові данні поселень і місцевостей російською мовою, взяті з польської ландкарти Річчі-Занноні 1779 р. представлені в збірці документів Н. Ф.

Дубровиша. При цьому аналіз топонімічної номенклатури османсько-турецьких назв необхідно здійснювати через транскрипцію турецької латиниці, порівнюючи з варіантами написаними на картах польською чи французькою латиницею і російським перекладом.

2. Данні реєстру Абдул-Резака з двома списками населених пунктів, що віддзеркалювало селищну мережу 1779 року.

3. Рапорт Де-Волана відносно новопридбаної території Буго-Дністровського межиріччя напрацьованого в 1792 році та особливо важливий його картографічний матеріал з перши топографічним зображенням Очаківської землі.

4. Низка подорожніх описів торгівельних і транспортних артерій південної і західної частин Очаківської землі, а саме твори: Руссова, Лафітт-Клаве і Бижишкяна.

В статті розглянуто декілька письмових та картографічних джерел, які допомагають дослідити Північне Причорномор'я в питаннях розміщення населення Очаківської землі. В контексті наявного картографічного матеріалу XVIII ст., розглянуто письмові джерела з інформацією, що дозволить ототожнити поселення османського часу з населеними пунктами подальшого періоду. Комплекс інформації надає можливість по-новому уточнити чи розглянути датування часу заснування чи існування цілої низки поселень регіону, які знаходились під османським адміністративним управлінням.

A few writing and cartographic sources which help to investigate North Black Sea region in the questions of placing of population in Otchakiv land are considered in the article. In the context of present cartographic material XVIII an item, writing sources are considered with information which will allow to equate settlement of ottoman's time with the settlements of subsequent period. The complex of information is given by possibility newly to specify or consider dating of time of foundation or existence of settlements of region, which was under an ottoman's administrative management.

Примітки:

1.Середа О. Г. Силистренско-Очаковскіят еялет през XVIII – нач. на XIX в. Административно-териториално устройство, селища и население в Северозападното Причерноморие. (Дисертация за присъждане на научната и образователна степен "доктор"). София, 2008. – С. 71-147.

2.Дружинина Е.И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года, его подготовка и заключение. – М, 1955.; Кочубинский А. Граф Андрей Иванович Остерман и раздел Турции : Из истории Восточного вопроса. Война пяти лет: 1735-1739. – Одесса, 1899.; Петрунь Ф.Е. Пути и подступы к Днестру: Очерки по истории русской географии 2-й половины XVIII столетия.: (В связи с воен. операциями рус. войск, дипломат. сношениями и колонизац. деятельностью рус. правительства). – Баїрам-Али, 1944.

3. Присоединение Крыма к России: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах. / Под редакцией Дубровина Н. Ф. - СПб., 1885-Т. I-II; 1887-Т. III; 1889-Т. IV.

4. Смирнов В. Крымское ханство под верховенством Османской империи в XVIII веке до присоединения его к России. // ЗООИД – Одесса, 1889. – Т. XV.

5. Бачинский А. Д. Едисанские ногайцы в степях нижнего Побужья. // XV Наукова конференція Інституту археології, присвячена 50-річчю утворення СРСР. Тези пленарних і секційних доповідей / результати польових археологічних досліджень 1970-1971 років на території України. - Одеса, 1972.; Петрунь Ф. Степове Побужжя в господарському та військовому укладі Українського пограниччя. // Журнал науково-дослідних кафедр м. Одеси. – Одеса, 1926. – Т. II, №2.; Петрунь Ф. Нове про татарську старовину Бозько-Дністрянського степу. // Східний світ. – 1928.-№6.

6. Гончарук Т. Гуцалюк С. Українське козацтво та Хаджибей (Одеса). Середина XVI сторіччя – 1794 рік: Популярний нарис та додані документи з друкованих джерел / Одеське товариство "Південна громада". – Одеса, 1998.; Хаджибей – Одеса та Українське козацтво. (1415-1797 роки). – Одеса, 1999.

7. Rapport a la situation géographique et topographique de la province Ozou ou Yedissan communément appelle: le Step d'Oczakovie.

8. Григорович В. Записка о пособиях к изучению южно-русской земли. - Одесса, 1876 – С. 7-17.

9. Наследие Ф. П. Де-Волана. Из истории порта, города, края. Одесса, 2002 – С. 73-191.

10. Деволант. Карта географическая изображающая Область Озу или Едизанъ иначе называемую Очаковскою землею и присоединенную ныне к Российскому государству в силу заключенного в Яссах мирного договора. - 1791.

11. Григорович В. Записка ..., С. 17.

12. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів. 1734-1775., Т. I-II. – К. 1998-2000.

13. Андриевский А. Материалы по истории Запорожья и пограничных отношений (1743-1767 гг.) // ЗООИД. - Одесса, 1893.-Т. XVI.

14. Bıyıkşan P. M. (Trabzonlu). Karadeniz kıyıları. Tarih ve coğrafyası. 1817-1819. – İstanbul, 1969 – С. 100-110.

15. [Лафитт-Клаве] Описание пути от Константинополя до Очакова. – СПб, 1821 – С. 82-92.

16. Bawr, F. G. Carte de la Moldavie pour servir a l'Histoire militaire de la guerre entre les Russes et les Turks. Levee par l'Etat Major sous la direction de F. G. de Bawr [1774]

17. Шмидт, Я. Т. Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдениям астрономическим в оных странах учиненным. СПб, 1774.

18. Русов А. А. Русские тракты в конце XVII и начале XVIII веков и некоторые данные о Днепре из атласа конца прошлого столетия. К., 1876.

19. Ricci-Zannoni. Carte de la Pologne divisée par palatinats et subdivisée par district construite d'après quantité d'Arpentages d'Observations et de Mesures prises sur les Lieux. – Paris, 1772 – С. 23-24.

20. Присоединение Крыма к России: Рескрипты, письма, реляции и донесения: В 4-х томах. / Под редакцией Дубровина Т. III. – СПб, 1887 – С. 91-92.

21. [Лафитт-Клаве] Описание пути от Константинополя до Очакова. – СПб, 1821 – С. 17.

22. Петрунь Ф. Е. Пути и подступы к Днестру ... – Приложения. Карта № 7.

23. Петрунь Ф. Е. Пути и подступы к Днестру ... – С. 117.; Сапожников, И. В. К истории исследований Ольвии и Березани: до начала XIX в. // Восточноевропейский археологический журнал, № 5(18) сентябрь-октябрь 2002.

24. Carte von der Moldau und Walachey nach der Astronomischen Beobachtungen des Ruffich Kayser I Majors Jslenief und denen Charten und Befcheibung des H. Hauptm. Sulzer. ing. Den Charten des ehmal Rufs Kaysl. Genlineu. v. Bauer üfer die Moldau u. a. m. entworfen von F. L. Güsefeld.

Nürnberg bey denen Homaennifchen Erben. A=1785.; Teatrum belli Rusorum Victoriis illustratum hive Nova et accurata Turcicarum et Tartaricum. –1797.; European Dominions of the Ottomans or Turkey in Europe. – London, 1838.

25. Дружинина Е.И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года, ... – С. 363.
26. Присоединение Крыма к России ... Т. III. – СПб, 1887 – С. 79.
27. Там саме, – С. 286-287.
28. Там саме, – С. 91-92.
29. Там саме, – С. 274.
30. Там саме, – С. 275.
31. Там саме, – С. 276-277.
32. Присоединение Крыма к России ... Т. II. – С.Пб, 1885. – С. 699-701. Док. № 288. (8 Сентября 1778г.)